

UDK 657.044

The ways of improving inventory accounting

A.T.Kokenova¹, A.R.Kalymbetova² A.A.Saparova²

aiganymk@mail.ru, Aigul72@mail.ru, Savnura_1977@mail.ru

¹International Humanitarian and Technical University, Shymkent

²International Kazakh-turetskyi University after H.A.Yassavi, Turkestan

²International Kazakh-turetskyi University after H.A.Yassavi, Turkestan

Keywords: inventory, inventory, accounting policy, responsibility centers, cost.

Abstract. This article discusses ways to improve the inventory in the agricultural organizations. The objectives of reforming the accounting system in Kazakhstan - to create conditions for the timely and efficient performance of its functions the accounting system within a particular economic environment. This requires the maintenance of proper accounting Kazakh generally accepted international accounting standards. Each enterprise in spite of the chosen methods of cost accounting, it is important information about the formation of inventories. It is necessary to identify effective material costs on the responsibility centers. In the agricultural organizations in the process of crop production and animal husbandry important expenditure items are material costs.

УДК 657.044

Қорлар есебін жетілдіру жолдары

А.Т.Кокенова¹, А.Р.Қалымбетова², А.А.Сапарова²

aiganymk@mail.ru, Aigul72@mail.ru, Saynura_1977@mail.ru

¹Халықаралық гуманитарлық техникалық университеті, Шымкент қаласы

²Международный казахско-турецкий университет имениХ.А.Ясави, Түркістан қаласы

²Международный казахско-турецкий университет имениХ.А.Ясави, Түркістан қаласы

Кілт сөздер: қорлар, өндірістік қорлар, есеп саясаты, жауапкершілік орталықтары, шығындар.

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі таңда ауыл шаруашылығы ұйымдарында қорлар есебін ұйымдастыруды жетілдіру жолдары қарастырылған. Қазақстандағы бухгалтерлік есеп жүйесін реформалаудың мақсаты - нақты экономикалық ортада бухгалтерлік есеп жүйесінің өз қызметтерін тиімді және ұақытылы орындау үшін қолайлы жағдай жасау болып табылады. Ол үшін қазақстандық бухгалтерлік есеп жүйесінің әлемде жалпы қабылданған бухгалтерлік есеп жүргізу принциптеріне сәйкес болуын қамтамасыз ету қажет. Әрбір кәсіпорында таңдалған шығындар есебін ұйымдастырудың әдісіне қарамастан материалдық-өндірістік шығындар туралы ақпаратты қалыптастыру маңызды болып табылады. Жеке жауапкершілік орталықтарына қатысты бюджет баптарымен байланыстағы тиімді материалдық шығындарды анықтау қажет. Ауыл шаруашылығы ұйымдарында өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы өнімдерін өндіру барысында маңызды шығын баптары болып материалдық шығындар табылады.

Бухгалтерлік есеп жүйесін реформалаудың басты мақсаты - нақты экономикалық ортада бухгалтерлік есеп жүйесінің өзіне тиісті қызметтерін кезекпен, пайдалы, тиімді және ұтымды орындау үшін қолайлы жағдай жасаудан тұрады. Ол үшін қазақстандық бухгалтерлік есеп жүйесінің әлемде жалпы қабылданған бухгалтерлік есеп жүргізу көзқарастарына қарама қайшы болмауын қамтамасыз ету қажет.

Қазіргі таңдағы бухгалтерлік есеп жүйесінің ХҚЕС және ҚЕҰС қолдануы жағдайында, ауыл шаруашылығы ұйымдары шағын кәсіпкерлік субъектілері ретінде және ауыл шаруашылығы өнімін өндіруші кәсіпорындар ретінде есептіліктерін ҚЕҰС №1 –не сәйкес ұйымдастыруға құқылы. ҚЕҰС №1 сәйкес қорлар келесідей жіктеледі:

- қайта сату үшін сатып алынған және сақталудағы тауарлар;
- қайта сатуға арналған мүліктер (жер, ғимарат, көлік құралдары);
- өндірілген және сатуға арналған дайын өнім;
- өнім өндіруге және өндірісті қамтамасыз ету үшін арналған шикізат пен материалдар;
- аяқталмаған өндіріс;
- өзге де көмекші қорлар[1].

Біздің ойымызша бұл анықтама – ауыл шаруашылығы өндірісінің ерекшелігін ескермеген. Бұл нормативті құжатқа сәйкес, ұйым ішінде өндірілетін қорлардың көп бөлігі (жем-шөп және өз өндірісіндегі тұқымдық материалдар, табиғи тыңайтқыштар) материалдық өндірістік қорлар қорлар құрамына кірмей қалады, себебі бұл нормативті құжатта дайын өнімді пайдаланудың бір ғана бағыты көрсетілген – ол өнімді сату.

Сонымен қатар материалдық өндірістік қорлар құрамында қорлардың элементтері – дайын өнім мен тауарлар жеке аталып, оларға анықтама берілген. Ал ауыл шаруашылығы өндірісіндегі негізгі элемент – меншікті қорлар ескерусіз қалған. Біздің ойымызша, экономикалық ақпаратты пайдаланушыларда материалдық өндірістік қорлардың осы бөлігіне бірегей көзқарасты қалыптастыру үшін өндірістік қорларға келесідей анықтама беруге болады: **өндірістік қорлар (материалдар)** дегеніміз – ұйым балансының активінде көрініс табатын, экономикалық субъектінің меншігі болып табылатын, сатып алынған, өндірілген, басқа да көздерден алынған, ұйымның басқару және басқа да қажеттіліктері үшін бір өндірістік кезең барысында пайдаланылатын (жарғы құжаттарымен бекітілген қызметті жүзеге асыру үшін); өзінің табиғи және сапалық көрсеткіштерін өзгертетін немесе өзгертпейтін материалдық құралдар мен еңбек заттары[2]. Бұл анықтамада, біз қорлардың экономикалық және бухгалтерлік мағынасын біріктіруге тырыстық. Қорлардың экономикалық мағынасы – құрамын еңбек заттарымен қатар еңбек құралдары да кіретіндігінде (нормативті құжаттармен пайдалану мерзімі анықталып көрсетілген 12 ай немесе бір өндірістік кезең). Еңбек құралдары бұл жерде өз құнын дайын өнімге бірте-бірте аудару қасиетін жоғалтады. Ал қорлардың бухгалтерлік мағынасы мүліктік иелікке басымдылық берумен кеңітілген сияқты.

Қорлардың орташа өзіндік құнын анықтау үшін нақты есепті кезең бір ай деп белгілеу қорлар есебінің басқару қызметін шектейді[3]. Мысалы ірі өндірістік кәсіпорындарда өндіріске жұмсалатын және басқа да қажеттіліктерге пайдаланылатын қорлардың орташа өзіндік құнын анықтау қажеттілігі бір айдан қысқа мерзімде (декада- онкүндік) туындауы мүмкін, ал шағын кәсіпкерлік субъектілері ай сайын баланс құруға міндетті емес, яғни оларға материалдардың орташа өзіндік құнын тоқсанына бір рет есептеуге болады. Осыдан, орташа өзіндік құнды нақты айына бір рет есептеу кезеңділігінің орнына қажетті есепті кезеңді пайдаланған дұрыс.

Есепті жетілдіру бағыттарының бірі болып оны компьютерлік жүйелерді пайдаланудың көмегімен тиімді жүргізу. Басқару тиімділігін көтеру үшін материалдық ресурстарды басқаруды жетілдіру қажет. Тәжірибе көрсеткендей мөлшерден тыс қорларды ең төменгі қысқартудың өзі біршама қаржылық ресурстарды босатуға және тұрақты пайда алуға мүмкіндік береді. Бірақ өнім шығарудың үлкен номенклатурасымен, көп мөлшерде әртүрлі шикізаттарды пайдалану қажет болған жағдайда, қорлар деңгейін тиімді мөлшерде жасауға қатысты мақсаттарды шешу қиындайды. Бұл жерде материалдық ресурстар қозғалысының нақты және жедел есебін жолға қоюға мүмкіндік беретін компьютерлік жүйелер көп көмек береді. Қазіргі кезде материалдық қорлар бойынша есеп, басқару және бақылау жұмыстарын жеделдетуге мүмкіндік беретін көптеген компьютерлік бағдарламалар жасалған[4]. Мысалы өндірістегі материалдар есебін ұйымдастыру бойынша олар лимитті-жинақтама карталарын, қорлар қозғалысы бойынша құжаттарды, есептен шығару актілерін, өндірістік есептерді құруға мүмкіндік береді. Бұл жүйелерде өндіріске қорларды жіберуде сандық және құндық мөлшерлерді бақылау жүзеге асырылған. Мөлшерлеме өндіріске материалдарды жіберуге негіз болып табылатын құжат лимитті-жинақтама картаны рәсімдеу кезінде енгізіледі. Мөлшерден тыс жіберетін жағдайда өндіріске жіберу жүкқұжатында тиісті рұқсаттың деркетемелері келтіріледі[5]. Мөлшерлерді бақылау белгілі көрсеткіштермен реттеледі. Пайдаланушы өндіріске мөлшерден тыс қорларды жіберу бойынша ведомостарды және мөлшерлеменің қалдықтары (артық жұмсалуды) бойынша есептерді қалыптастыруы мүмкін. Сонымен қатар бір материалдардың жетіспеушілігі жағдайында, оларды басқа бір түрімен алмастыру мүмкіндіктері ұсынылады. Дайын өнім өндірісіне жұмсалған шикізаттардың нормативті және нақты шығындары туралы есептілікте материалдарды есептен шығарудың әртүрлі нұсқалары есепке алынады[6]. Материалдық шығындар есебі дайын өнім түрлері бойынша жүргізіледі. Бұндай жүйе түрлері саладағы кәсіпорындарда пайдалануы және олардың ерекшеліктеріне қарай жасақталуы мүмкін.

Сонымен қатар қорлар есебін ұйымдастыруда шаруашылықтың еңбек құралдары болып табылатын 1350 шотында есепке алынатын шаруашылық құралдарының есебі ерекше маңызға ие. Активтердің бұл түрі пайдалану мерзіміне байланысты екіге бөлінген - бір бөлігі негізгі құралдар құрамына кіруі тиіс, ал екіншісі өндірістік қорлар құрамына кіреді. Қандай құралдарды қай шоттарда есепке алу керек екендігі туралы шешімді, ұйым қызметінің сипаты мен шарттарына байланысты, ұйым басшысы қабылдайды. Бұл шешім ұйымның есеп саясатында бекітіледі[7].

Айналымдағы мүліктер құрамына кіретін шаруашылық құралдарының есебі мен бақылауын нақты дұрыс ұйымдастыру үшін:

- қоймаларда сақталуы мен пайдалану барысында дұрыс жақсы жағдайды қамтамасыз ету қажет;
- сақтау мен пайдалану орындарында жедел қабылдау, жіберу және нақты барын тексеру мүмкіндігін қамтамасыз ететін тәртіппен орналастыру қажет;
- қабылдау, сақтау, жіберу, операцияларды дұрыс және уақытылы рәсімдеу үшін жауапты тұлғаларды анықтау, жауапты тұлғалармен материалдық жауапкершілігі туралы жазбаша келісім-шарт жасау;
- шаруашылық құралдарын алу, өндіріске жіберу және есептен шығару бойынша есеп құжаттарына қол қою құқығы бар қызметті тұлғаларды белгіленген тәртіппен бекіту;
- шаруашылық құралдарының қозғалысы бойынша операцияларды рәсімдеу тәртібін құжат айналымында анықтап белгілеу;
- қоймалардағы және қолданыстағы шаруашылық құралдарын түгендеудің мезімдерін анықтау[8].

Сонымен қатар, ұйымның есеп саясатында шаруашылық құралдарының құнын есептен шығару мерзімі туралы мәселе ашып қарастырылуы қажет. Бұл топтағы өндірістік қорлардың құнын есептен шығару мерзімі болып, бір жағынан қолданысқа жіберу сәті саналуы мүмкін, ал екінші жағынан, активтің қызмет ету мерзімінің аяқталған, есептен шығарылған уақыты болуы мүмкін. Экономикалық көзқарастан бұл жерде бірінші нұсқаны пайдаланған дұрыс, себебі қолданысқа жіберілген шаруашылық құралдардың құны бірден дайын өнімге кеткен материалдық шығындар құрамына кіреді. Дайын өнімді

сатқаннан кейін, қолданыстағы шаруашылық құралдарын, олардың қызмет ету мерзімі бітпей тұрып жаңа құралдармен алмастыру мүмкіндігі туындайды. Екінші нұсқаға қарағанда, бұл жерде қорларды тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін, олардың айналым қарқыны өседі. Бірақ, біздің ойымызша, бірінші нұсқаның бір кемшілігі бар – ол қолданысқа жіберілген және сол сәтте есептен шығарылған шаруашылық құралдарына бақылаудың жеткіліксіздігі.

Нормативті құжаттарға сәйкес шаруашылық құралдарын қоймадан қолданысқа жібергеннен кейін, олардың бары мен қозғалысын бақылау жедел тәртібімен жүзеге асыру ұсынылады. Бірақ бақылаудың қандай әдістері мен тәсілдерін қолдану керек екендігі түсініксіз. Сонымен қатар активтердің жеке осы түрімен байланысты бастапқы құжаттар да қарастырылмаған.

Сонымен қатар қорлар есебін жетілдіру мақсатында реттелу дәрежесі бойынша шығындарды жіктеу және ұйымдарда есепті аналитикалық қамтамасыз етуді ұйымдастыруды жауапкершілік орталықтарына бөлумен қатар қолдануға болады.

Отандық және шетел әдебиеттерінде жауапкершілік орталықтары бойынша есепті жүргізуге көп көңіл бөлінеді.

– Жауапкершілік орталықтары бойынша есепті жүргізу жүйесін анықтауда А.Апчеч жұмыстары ерекше орын алады [9].

Өз жұмысында ол бюджеттік жоспарлау мен бақылаудың ішкі жүйесінің қызмет жасауы, әдетте менеджерлердің жауапкершілік аясына сәйкес келетін, оның ұйымдық құрылымымен анықталады. Барлық ұйымдарда (шағын кәсіпорындардан басқа) шешімдерді қабылдау құзыреттілікті бөлу арқылы жүзеге асырылады.

Жауапкершілік орталықтары бойынша есепті ұйымдастыру қағидасы – қаржылық бақылау процедуралары басқарушылар арасында жауапкершілікті бөлудің құрылымын көрсететіндей болып жасалуы тиіс дегенді білдіреді.

Жауапкершілік орталықтарын анықтауда В.Л.Назарова, М.С.Жапбарханова көзқарастарын атап көрсету қажет [10]. Авторлар, ең алдымен кәсіпорынның технологиялық құрылымын есепке алады, содан кейін оның тікелей және көлденең жолдарын бөліп көрсетеді. Бұл көзқарас ортақ мақсатқа жету үшін орталықтандырылған басқаруды кәсіпорынның құрылымдық бөлімше басшыларының барынша мүмкін ойларымен қатар қарастыруға мүмкіндік береді.

Жауапкершілік орталықтары бойынша есепті ұйымдастыруда әрбір орталық менеджерлерінің құқықтары, міндеттері және құзіреттіліктері аясын нақты белгілеу қажет, және олардың көпшілігінде тек шығындарды өлшеу ғана емес, сонымен қатар орталық қызметінің көлемін өлшеуге мүмкіндіктің болуына талпыну керек.

Тәжірибе көрсеткендей, жауапкершілік орталықтарын тиісті менеджерлердің міндеттері мен құзыреттерінің көлемі бойынша жіктейді.

Осы қағидаға сәйкес Б.А.Мархаева, Қ.П.Батырбеков жауапкершілік орталықтарын – ағымдағы шығындар орталығы, инвестиция орталығы, сату орталығы және пайда орталығы деп бөледі [11].

Шығындар орталығы – есепте берілген бірліктің шығындарын бақылауды жүзеге асыруға аныталған, ұйым қызметінің кез-келген бірлігі. Бұл бірлікте мөлшерлеуді, жоспарлауды, пайдаланылған ресурстарды есепке алуды, олардың пайдаланылуын бағалауды және шығындардың пайда болуына жауапты тұлғаны анықтауды ұйымдастыруға болады деп күтіледі.

Шығындар орталығы ретінде кәсіпорынның ұйымдық бірлігі (бөлімше, бригада және т.б) болуы мүмкін, немесе тиісті ұйымдық бірлік жеке шығын орталықтарына бөлінеді. Шығындар орталығын бөлудің негізі болып операциялар мен қызметтерді орындаудың бірегейлігі табылады.

Шығындар орталықтарын қалыптастыруды кәсіпорынның ұйымдық және технологиялық ерекшеліктерін зерттеу және талдау негізінде жүзеге асыру керек.

Шығындар орталықтары екі бағытта жұмыс жасай алады. Тиімділік қағидасына сәйкес келесі екі мақсаттың біреуін іске асыруға мүмкіндік беретін шешім тиімді болып табылады.

- 1) белгіленген шығындар деңгейінде ең көп нәтиже алу;
- 2) белгіленген нәтижеге жету үшін қажетті шығындарды ең төменгі деңгейге жеткізу.

Сату орталықтары – бұл басшылары өнімді, тауарды, қызметті сатудан түскен табысқа ғана жауап беретін бөлімшелер. Оларға өндірісте немесе сатып алуда пайдалы тауарлар туралы ақпарат ұсынылады, ал қызметінің нәтижелері сатудың көлемі мен құрылымы бойынша натуралды және құндық көрсеткіште бағаланады.

Пайда орталығы – бұл басшысы табыстар үшін де, шығыстар үшін де жауап беретін бөлімше.

Кәсіпорындағы есеп-аналитикалық басқару жүйесін жасақтауда – жауапкершілік орталықтарын бөліп, шығындар мен күзеттерді бөлістіру – негізгі пункт болып табылады.

Қорларды басқаруды есеп-аналитикалық қамтамасыз етуге қатысты ауыл шаруашылығы ұйымдарында келесі жауапкершілік орталықтарын бөлуге болады:

- Сатып алу орталығы – дайындау өндірісі, материалдық-техникалық жабдықтау бөлімі. Бұл бөлімшелер өндіріс пен басқарудың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында, қорлармен үздіксіз қамтамасыз етуге жауапты.

- Шығындар орталығы – шикізат ресурстарының пайдалану мөлшерлерінің сақталуына, өндіріс процесі кестесінің сақталуына жауапты жеке бөлімшелер.

- Пайда орталығы - өндіріс бөлімшелері. Өнімнің шығуы, өндірілетін өнімнің өзіндік құны бағаланады.

- Сату орталықтары - өнімді өткізу қызметі (сату және маркетинг бөлімшелері). Бұл орталықпен сату көлемі, тауарлы өнімнің баға саясаты, тауарлы өнім портфелін қалыптастыру бақыланады.

Кәсіпорындарда таңдалған шығындар есебінің әдісіне қарамастан материалдық-өндірістік шығындар туралы ақпаратты қалыптастыру маңызды. Түрлі мақсаттарға бюджет баптарымен байланыстағы тиімді материалдық шығындарды анықтау қажет, соның ішінде жеке жауапкершілік орталықтарына қатысты да. Ауыл шаруашылығы ұйымдарында маңызды шығын баптары болып өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы өнімдерін өндіру барысында оларды материалдық шығындар деп тану табылады.

ӘДЕБИЕТ

[1] Радостовец В.В., Шмидт О.И. Теория и отраслевые особенности бухгалтерского учета. Алматы: «Центраудит-Казахстан», 2000.-496с

[2] Радостовец В.К., Омаров А.Ш., Тасмаганбетов Т.А., Абленов Д.О., Тайгашинова Г.Т. Алматы: Экономика, 1997, -180с

[3] Додобаев Ю.Т., Касенов К.Р., Есполов А.Т., Темирғалиева Г.К. Анализ хозяйственной деятельности АПК. Учебное пособие. Алматы: Экономика, 2007.

[4] Крейна М.Н. Финансовое состояние предприятия. Методы оценки. - М.: ИКЦ «Дело и Сервис», 1997.- 224 с.

[5] Рыбин В.И., Пессель М.А., Джамиллинская Э.В. и др. Анализ хозяйственной деятельности предприятий и объединений. Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп./ - М.: Финансы и статистика, 1984.-351 с.

[6] Баканов М.Н., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа – 2-е изд. перераб.- М.: Финансы и статистика, 1994.- 284 с.

[7] Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа: Учебник - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2001.- 423 с.

[8] Балабанов Е.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта- 2-е изд., доп.- М.: Финансы и статистика, 2000.- 208 с.

[9] Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика. Перевод с английского / под редакцией Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. - 952 с.

[10] Назарова В.Л., Жапбарханова М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Басқару есебі. Алматы: Экономика, 2007. -298б.

[11] Соколов Я. В. и др. Бухгалтерский учет в зарубежных странах М.: ТК Велби, изд-во «Прспект», 2005. - 664с.

REFERENCES

[1] Radostovets V.V. Schmidt OI Theory and industry specific accounting. *Centeraudit-Kazakhstan*, 2000, P-496 (in Russ.).

[2] Radostovets V.K., Tasmaganbetov T.A., Ablenov D.O., Taygashinova G.T. *Economics*, 1997, P-180 (in Russ.).

[3] Dodobaev Y.T., Kassenov K.R., Espolov A.T., Temirgaliev G.K. Analysis of economic activity of the agricultural sector. *Economics*, 2007(in Russ.).

[4] Kreynin M.N. The financial condition of the company. Methods otsenki. *Business and Service*, 1997. P-224(in Russ.).

[5] Rybin V., Pessel M.A., Dzhamilinskaya E.V. Analysis of economic activities of enterprises and associations. *Finance and Statistics*, 1984, P-351(in Russ.).

[6] Bakanov M.N., Sheremet A.D. Theory of Economic Analysis. *Finance and Statistics*, 1994, P-284 (in Russ.).

[7] Bakanov M.I., Sheremet A.D. The theory of economic analysis. *Finance and Statistics*, 2001, P-423 (in Russ.).

[8] Balabanov E.T. Financial analysis and planning of economic subekta. *Finance and Statistics*, 2000, P-208 (in Russ.).

[9] Upchurch A. Management Accounting: Principles and Practice. *Finance and Statistics*, 2002, P-952 (in Russ.).

[10] Nazarov V.L., Zhapbarhanova M.S., Fursov D.A., Fursova S.D. Management Accounting. *Economics*, 2007, P-298 (in Russ.).

[11] Sokolov Y. Accounting in foreign countries. *Prospect*, 2005, P-664(in Russ.).

Пути совершенствования учета запасов

А.Т.Кокенова¹, А.Р.Қалымбетова², А.А.Сапарова²

aiganymk@mail.ru, Aigul72@mail.ru, Saynura_1977@mail.ru

¹Международный гуманитарно-технический университет, Шымкент

²Международный казахско-турецкий университет имениХ.А.Ясави, Туркестан

²Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Туркестан

Ключевые слова: запасы, производственные запасы, учетная политика, центры ответственности, затраты.

Аннотация. В данной статье рассматриваются пути совершенствования учета запасов в сельскохозяйственных организациях. Цели реформирования системы бухгалтерского учета в Казахстане – создание условий для своевременного и эффективного выполнения своих функций системой бухгалтерского учета в конкретной экономической среде. Для этого необходимо обеспечение соответствия системы казахстанского бухгалтерского учета общепринятым мировым стандартам ведения бухгалтерского учета. На каждом предприятии несмотря на выбранные методы учета затрат, важно формирование информации о материально-производственных запасах. Необходимо определение эффективных материальных расходов по центрам ответственности. В сельскохозяйственных организациях в процессе производства продукции растениеводства и животноводства важными статьями расходов являются материальные расходы.

Поступила 15.04.2015 г.